

Strand från sjösidan, försommaren 1962

Företal

Varje sommar kommer många besökare till Ellen Keys Strand på Ombergs södra sluttning ned mot Vättern för att se det vackra hem, där författarinnan tillbragte de sista femton åren av sitt liv. Vem hon i livstiden var och vari hennes insats bestod är nu för många obekant. Hennes världsberömmelse har falnat — själv talade hon om »ärans spåneld» såsom något som snabbt flammor upp och lika snabbt slocknar. Mycket av vad hon skrev var inlägg i tidsdebatten och fördenskull dömt att snart glömmas. En stor berättare eller en stor lyriker blir lättare ihågkommen av eftervärlden. Ellen Keys stundom patetiska stil — ett nittitalsdrag — kan på nutida läsare verka främmande. Mycket av bestående värde står dock ännu att utvinna ur hennes skrifter. I sitt mod att alltid kämpa för sin övertygelse och i sin osjälviska iver att hjälpa sina medmänniskor var hon ett föredöme. I de svenska folkrörelsernas och särskilt kvinnorörelsens och folkbildningens historia kan hennes namn ej förbigås. Vad hon skrivit som litteraturkritiker och essäist är väl det som nu är lättast tillgängligt. Om följande kortfattade framställning kan locka sina läsare till att läsa någon eller några av Ellen Keys egna skrifter har den nått sitt syfte.

Axel Forsström

Barndom och ungdom

Ellen Key föddes den 11 december 1849 på Sundsholm, en herrgård i Gladhammars socken söder om Västervik. Fadern var den senare som politiker kände Emil Key, modern grevinnan Sophie Posse. Efter nutida begrepp levde man rätt isolerat på Sundsholm. Till barnens stora upplevelser hörde besöken hos morföräldrarna på det fem mil avlägsna Björnö vid Kalmarsund. Familjen Keys närmaste grannar var kapten Måns Hultin och hans familj på Kallernäs. Ellen Key har i *Minnen av och om Emil Key* gett en vacker skildring av kaptenen, en man full av humor, och hans intagande hustru, som spelade på harpa och berättade sagor. Deras dotter Lisa blev Ellen Keys mest närstående vän genom livet.

Som andra herrgårdsflickor på den tiden gick Ellen Key inte i någon skola utan fick undervisning i hemmet dels av modern, dels av kvinnliga och manliga huslärare, först en tysk, senare en fransk och en svensk. Det mesta av sin bildning inhämtade hon genom självstudier. Hemmet hade ett stort bibliotek, och då föräldrarna märkte Ellens begåvning, försåg de henne med den nyutkomna värdefulla litteraturen. Då Ellen fyllde tretton år, fick hon av modern Camilla Colletts Amtmandens døtre, utgångspunkten för den norska kvinnorörelsen, och då hon fyllde 18 år, Ibsens *Kaerlighedens komedie*, *Brand* och *Peer Gynt*. Alla dessa böcker kom att starkt påverka hennes utveckling, inrikta hennes intresse på tidsdebatten och väcka hennes kärlek till Norge, en kärlek, som senare stärktes genom hennes varma beundran för Björnson och följde henne livet ut.

Av stor betydelse för Ellen Key med hennes meditativa läggning var att hon redan i tolvårsåldern fick ett eget rum, ett gavelrum med blå tapeter och vacker utsikt, där hon ostört kunde läsa, fundera och författa. Hon skrev först länge dagbok, men i 18-årsåldern tyckte hon att det var en alltför egocentrisk sysselsättning och övergick till att skriva »tankeböcker». En rad sådana, fulla av reflexioner över religiösa, filosofiska och litterära frågor men också av iakttagelser av människor och samhällsförhållanden, finns bevarade och är en rik källa

för kunskapen om Ellen Keys ungdomsutveckling. Tankeböckerna med deras självrannsakan och oavbrutna omdömesträning blev en förskola för hennes kommande verksamhet som kritiker och essäist. De är ett slags motsvarighet till Victoria Benedictssons »Stora boken».

Omväxlande med läsningen företog Ellen Key långa ensamma vandringar. Friluftsliv av annat slag idkades också helt naturligt på Sundsholm, såsom simning, rodd och ridning. En gång fick barnen Key som julklapp av morfadern en ölandshäst, som stod och väntade i köket, medan de övriga julklapparna utdelades, och sedan infördes i salen under allas jubel. Om livet på Sundsholm kan man indirekt få en föreställning av Ellen Keys Verdandi-skrift Skönhet för alla (Festvanorna, Skymningsbrasan). Ellen Key var så fäst vid hemmet, att hon ogärna ville lämna det ens för en dag och under sin bortovaro fruktade att gården skulle brinna. Ellen, den äldsta i en syskonskara på sex, var föräldrarnas älsklingsbarn. Hon utnyttjade sin förmånsställning till att medla i de konflikter som uppstod mellan de stränga föräldrarna och syskonen. Då modern under långa tider var sjuk, fick Ellen ta hand om dessa som efteråt lovordat hennes enastående rättfärdighet, hjälpsamhet och godhet. Erfarenheter av olika slag redan under barndomen torde ligga till grund för det humana uppfostringsprogrammet i Barnets århundrade, den av hennes böcker som fick den största spridningen.

Politiska intressen — Första utlandsresor

För Ellen Keys utveckling spelade det en stor roll att politiska intressen dominerade hemmet. Fadern var liberal och ivrade för representationsreformens genomförande. När riddarhuset i december 1865 offrade sina privilegier och röstade för ståndsriksdagens avskaffande, blev detta för Ellen Key en avgörande upplevelse. Meddelandet nådde henne och hennes mor på en bjudning, där alla de adliga fränderna beklagade händelsen och endast hon och modern var glada. Under hemresan i den stjärnklara natten avgav hon till sig själv ett löfte att efter måttet av sina krafter söka tjäna sitt folk »i det nu begynnande stora arbetet för ett värdigt bruk av dess nya rättigheter».

Tydligen tänkte sig Ellen Key att kunna få ägna sig åt något slag av samhällelig verksamhet. 1868—1872 genomgick hon i Stockholm Jenny Rossanders Lärokurs för Fruntimmer, och vårterminen 1874 var hon anställd där såsom lärarinna i Skandinavians geografi, varvid hon »oemotståndligt ryckte med sig elever och åhörarinnor».

1867 hade fadern blivit riksdagsman. Han blev en av grundarna och ledarna av lantmannapartiet, som han namngav och vars program han skrev. Under riksdagarna brukade familjen bo i Stockholm, där Emil Key hyrde en våning i det s. k. Bondeska palatset vid Norrström. Ellen blev under riksdagarna sin fars sekreterare och renskrev bl. a. hans tidningsartiklar. Under 1870-talet skrev Emil Key ofta ledare i Dagens Nyheter, och det hände åtminstone en gång att Ellen Key skrev en ledare utan att redaktionen anade vem författaren var — man kände ju »renskrivarskans» handstil. En redogörelse för debatten i andra kammaren 1873 med anledning av motionen om gift kvinnas äganderätt blev hennes första politiska inlägg i eget namn. Den skrevs på uppmaning av Ellen Anckarsvärd, sekreterare och kassaförvaltare i Föreningen för gift kvinnas eganderätt. Det mångåriga samarbetet med denna högt begåvade kvinna blev för Ellen Key, enligt vad hon själv uppgivit, »en verklig högskoleuppfostran». Allt detta gav henne en inblick i det politiska livet som hon inte kunnat förvärva genom någon skolundervisning. Förmodligen är hon den första kvinna hos oss i modern tid som fått en praktisk politisk uppfostran. Längre delade hon faderns liberala åskådning, men så småningom fördes hon av sympati för arbetarnas strävanden över till socialismen. Ehuru hon röstade med socialdemokraterna, gick hon emellertid aldrig in i något politiskt parti. Politik blev för henne »sökandet av de medel, varigenom alla skola kunna bestå bredvid varandra, nej, även kunna stegra egen och andras tillvaro».

1873 fick Ellen Key följa sin far på en lång europeisk resa, som denne företog för att studera uppfostringsanstalter och barnhem — Emil Key stod då i begrepp att organisera Norregårds barnhem i Kalmar. Ellen var den som utarbetade redogörelsen för resans erfarenheter. Under resan fick hon också tillfälle att se många av Europas stora konstmuseer. 1876 reste hon till Norge, fotvandrade i fjällen och besökte Björnson, vars personliga bekantskap hon gjort, då han 1872 och 1873 föreläste i Stockholm bl. a. om Sixtinska kapellet. 1879 var hon tillsammans med Gustaf och Anna Retzius i England. I Danmark

besökte hon bl. a. Askovs folkhögskola. Hon kom att bli lika flitig resenär som Fredrika Bremer, även om hennes färder inte sträckte sig så långt som till USA och Palestina. I Tankebilder prisar hon resor som det bildningsmedel som framför andra kan vidga »våra nationella och individuella gränser». Men hon är kritisk mot de flesta samtidas planlösa sätt att resa. »Farfadern erhöll ofta», säger hon, »under tre dagars färd i Sverige flera väckelser och djupare intryck än sonsonen under en europeisk rundresa». För henne var resorna i hög grad förknippade med studier, framför allt av konst och skönlitteratur och av inlevelse i stora människors livsmiljöer och idévärld.

Kärleken

På äldre dagar blev Ellen Key en gång anmodad att svara på en enkätfråga: »Hur drömde Ni i 17-årsåldern att Eder framtid skulle gestalta sig?» Medan många andra talade om olika slag av yrken, svarade Ellen Key: »Vid sjutton år drömde jag om detsamma och enda jag för *egen* del någonsin drömt om: kärlekens, hemmets, moderns lycka. Vad kan en ung kvinna annars drömma om? Allt annat blir ju endast mer eller mindre bjärt målad resignation.» Att denna dröm ej gick i uppfyllelse var hennes stora besvikelse i livet, särskilt som hon mötte en man, för vilken hon kände den största sympati och kärlek.

1876 anmälde Ellen Key i Nya Dagligt Allehanda en nyutkommen bok, som starkt fånglat henne, Protestantismens Mariakult av Robinson. Bakom signaturen dolde sig en sammansatt och förfinad kulturpersonlighet, till yrket officer och jordbrukare, kapten Urban von Feilitzen. Boken sökte karakterisera den kvinnliga egenarten och ange kvinnans uppgift i den mänskliga sammanlevnaden. På Ellen Key verkade den djupsinniga och säregna boken som »en uppenbarelsebok». Lika starkt intryck gjorde författaren själv på henne; då de personligen sammanträffade. Under en flerårig omfattande brevväxling kom de att utbyta tankar i litterära, politiska och religiösa frågor. Att de känslor de hyste för varandra var kärlek blev så småningom klart för dem. Då Urban von Feilitzen av olika skäl ej ansåg sig kunna upplösa sitt äktenskap, följde ej minst för Ellen Keys del

svåra lidanden som avspeglas på skilda håll i hennes författarskap. Att kärleken alltid är förbunden med lidande tycks hon från denna tid ha ansett som en allmängiltig livslag, åtminstone vad beträffar kvinnan. »Kvinnokall är kvinnogråt», skriver hon en gång. Förhållandet till Urban von Feilitzen, vilket hållit sig helt inom den platoniska kärlekens ram, fick en grundläggande betydelse för Ellen Keys författarskap, som började på allvar först efter brytningen med honom. Hennes känslor sublimerades i verksamhet för andra, i strävan att förbättra kvinnornas och barnens ställning.

Efter Urban von Feilitzens död skrev Ellen Key i Ord och Bild 1914 en vacker minnesartikel, där hon karakteriserade honom både som författare och personlighet.

Lärlarinna

1880 fick Ellen Key anställning som lärarinna i Anna Whitlocks flickskola, vilken börjat helt anspråkslöst några år tidigare i ett rum i familjen Keys riksdagsvåning. Anställningen var betingad av försörjningsskäl, emedan Emil Keys ekonomiska ställning avsevärt försämrats, men också av hennes starka pedagogiska intressen, som tidigare kommit till uttryck, då hon planerade att grunda en folkhögskola i sin hembygd, en ungdomsdröm, som hon med bitter saknad måste uppgå. Lärarinnetjänsten behöll Ellen Key till 1900, varefter författarskapet helt tog hennes tid i anspråk. Hur allvarligt hon tog sin uppgift som lärare har Hanna Pauli berättat om. Efter en lektion i historia hade hon en gång tackat sina elever för deras uppmärksamhet och tillagt: »Innan jag gick hemifrån idag, bad jag en bön varmare än vanligt att jag skulle lyckas tala så, att det kunde göra det rätta intrycket och bli er till gagn». Alltifrån 1880-talets början deltog hon i den pedagogiska debatten. Sin syn på uppfostrings- och skolfrågor sammanfattade hon i Barnets århundrade (1900), ett verk, som överstattes till 11 språk och gjorde henne världsberömd. Liksom 1800-talet varit kvinnans — eller kvinnorörelsens — århundrade, så borde 1900-talet bli det århundrade då barnen ägnades större omtanke än tidigare. Hon yrkade på en omfattande skyddslagstiftning för kvinnor

och barn, självverksamhet för barnet och tidig självvald specialisering för kommande verksamhet. Agan skulle vara bannlyst, barn skulle växa upp i frihet från fruktan. Hon önskade en gemensam skola för barn av båda könen och för barn ur alla samhällsklasser.

Litteraturkritiker

Redan före sin anställning i Anna Whitlocks skola hade Ellen Key börjat sitt författarskap med litteraturkritiska bidrag till Tidskrift för hemmet, den första kvinnotidskriften i vårt land, vars redaktör, Sophie Leijonhufvud-Adlersparre (»Esselde»), hade en speciell förmåga att hjälpa fram kvinnliga begåvningar — hon tog senare hand om Victoria Benedictsson och Selma Lagerlöf. Hon insåg Ellen Keys begåvning men behandlade henne strängt; hon ville, som hon själv sade, söka förmå de unga att överträffa sig själva. Senare medarbetade Ellen Key i en mångfald tidningar och tidskrifter. Som ung skrev hon mest om sådant som hon såg upp till som förebildligt, senare om sådant som hon fann innehålla något nytt och löftesrikt. I hög grad intresserade henne böcker om och av kvinnor. Hon sökte efter den kvinnliga egenarten i olika länders litteratur. Så skrev hon om de ryska diktarnas kvinnotyper och om den norska kvinnans insats i litteraturen och samhällslivet alltifrån Camilla Collett. »Kvinnor som stigbanare» är en för henne betecknande rubrik på en recension av några kvinnoböcker. 1882 publicerade hon i Tidskrift för hemmet en stor essä om George Eliot, som genomgått en utveckling liknande hennes egen: hon hade lämnat sin kristna åskådning och anslutit sig till positivismen men läste varje dag bibeln. Likheter i utveckling hade hon också med två tidigt bortgångna generationskamrater, Victoria Benedictsson och Anne Charlotte Leffler, vilka hon ägnade var sin personligt hållna levnadsteckning. Höjdpunkten i boken om Anne Charlotte Leffler är en psykologiskt intressant jämförelse mellan denna och hennes och Ellen Keys gemensamma vän, den likaså i förtid borttryckta geniala ryska matematikern Sonja Kovalevsky. Hon sade att fru Leffler var brödet och fru Kovalevsky vinet vid deras andliga gästabad. Georg Brandes menade att i Ellen Keys naturell fattades varken brödet eller vinet.

Ellen Key i 20-årsåldern

Ellen Key i 40-årsåldern
Porträtt av Richard Bergh målat 1891

De kvinnor som Ellen Key ägnade sitt intresse var ofta sådana som haft en tragisk kärleksupplevelse men som i skuggan av denna sökt ge sitt liv ett rikt innehåll i arbete för andra. Till dem hörde den tyska författarinnan Malwida von Meysenbug, som hon besökte i hennes hem i Rom, där bl. a. Nietzsche och den unge Romain Rolland hade hört till gästerna. Ännu mer kände hon sig dragen till den berömda Rahel Varnhagen, vars salong var centrum för den litterära världen i romantikens Berlin och vars enda bok, den postumt utgivna samlingen av dagboksanteckningar, *Andenken an ihre Freunde*, lästes med andakt av hennes beundrande samtid. Ellen Key ansåg henne vara den största kvinna judendomen och även Tyskland frambragt. Om henne skrev Ellen Key en stor essä 1885, vilken 1908 utvidgades till en bok. Då Selma Lagerlöf läst denna, skrev hon till Ellen Key: »Det är egendomligt att finna att du i en judinna, som levde för hundra år sedan, har återfunnit en själ, som tycks dig så besläktad med din egen, att du skildrar henne styckvis, som om du talade om dig själv. Detta stundom medvetna, stundom kanske omedvetna sammansmältande av skildrarinnan och hennes modell är det som fånglar mig i boken och gör den till ett i hög grad intressant psykologiskt fenomen».

Framförallt under 1880-talet intog Ibsens dramer en central plats i Ellen Keys liksom i Urban von Feilitzens intresse. Genom sin personlighet med dess idealitet och lidelsefullhet levandegjorde hon för Ibsen-kritikern Urban von Feilitzen en rad ibsenska undantagskvinnor, både Solveig och Rebecka West, liksom hon å sin sida hos Urban von Feilitzen nog såg släktskap med en del av Ibsens manliga gestalter, t. ex. den ömtålige, förfinade Rosmer i *Rosmersholm*.

Ellen Key hör till de kritiker som, liksom t. ex. Oscar Levertin, öppnat fönster utåt mot Europa. Under årens lopp introducerade hon eller spred kunskap i vidare kretsar om en hel rad utländska författare: Vauvenargues, Amiel, Maeterlinck, Rilke, Rolland m. fl. Många av dem är enslingsnaturer, som känt sig främmande för den verklighet som omgivit dem på samma gång som de, såsom Ellen Key påpekar, velat omskapa denna verklighet. Till sin läggning erinrar en del av dem om Urban von Feilitzen, som valde signaturen »Robinson» som tecken på att han kände sig som en andlig öbo. Till denna grupp hör också engelsmannen Jefferies, författaren till *The Story of my Heart*, en man, som var uppfylld av en självfullkomningsdrift liksom också Ellen Key var. Om flera av de nämnda gäller att de

var förebilder i »levnadskonst», varmed Ellen Key menade att de var människor som sökte utveckla sin egen personlighet till den högsta möjliga höjd, medan de satte in den i arbetet för mål större än deras egna, människor, som levde så, att de gynnade såväl »den egna personlighetens som omgivningens växt». Lysande representanter för detta slags personligheter skildrade Ellen Key i sin bok Människor I—II. Första delen, Robert Browning och Elisabeth Barrett Browning, redogör med många citat ur deras skaldskap för dessa bägge diktares uppväxtförhållanden, förälskelse och lyckliga äktenskap — för Ellen Key en önskedröm. Sitt äktenskapsideal — »tvenne begåvningars samverkan» — fann hon hos dem förverkligat. Andra delen, Från Goethes värld, är en suggestiv framställning av Goethes liv och personlighet grundad på kärleksfull inlevelse i skaldens diktning och besök i Goethehusen i Frankfurt och Weimar. Ellen Key var en av de första svenskar som valfärdade till dessa Goethekultens stamorter, och genom sin bok lockade hon många andra att följa hennes exempel, bland dem sådana litteraturkännare som Werner Söderhjelm och Klara Johanson. För Goetheintresset i Sverige har boken spelat en stor roll vid sidan av Viktor Rydbergs Faustöversättning och Faust-essäer. För Ellen Key personligen fick Goethe-studiet liksom en samtidig läsning av Spinoza stor betydelse: efter den depression som vållats av brytningen med von Feilitzen återvann hon sitt livsmod. Detta kan förklara att hennes syn på Goethe är så ljus, ljusare än Urban von Feilitzens och ljusare än Thomas Manns. Hon hade tidigare varit kritisk mot Goethe, anklagat honom för stelhet och kyla. Nu menar hon, att han var »en den skönaste och mest mänskliga människa, som vandrat på jorden». I ett brev till Urban von Feilitzen skrev hon 1881: »Du har alla förtjänster inom varje livsområde — mannens och kvinnans och barnets — men du har inga med förtjänsterna sammanhängande fel». 1905 motiverade hon sin höga uppskattning av Goethe med samma ord: »Emedan Goethe själv förenade det ypperst manliga med det ypperst kvinnliga och ypperst barnsliga, är han framför någon annan *människan*».

En av höjdpunkterna i Ellen Keys litteraturkritiska författarskap är den märkliga stora essän Sveriges modernaste diktare, Carl Jonas Ludvig Almqvist. Genom den sökte hon med lysande stilkonst väcka nytt intresse för Törnrosskalden, vars entusiastiska beundrare och lärjunge hon var, ehuru hon ej var blind för hans fel. »Hur länge skall

väl den svaga människan få stå skymmande framför den store dikta-aren?» frågar hon. De värden som Almqvists diktning rymmer var för Ellen Key framför allt den erotiska idealismen i t. ex. Baron Julius K***, samhällskritiken och inte minst hans blick för det specifikt svenska i vår natur och vårt lynne.

Georg Brandes satte Ellen Key högt som »sjæleforsker» och kritiker och Sir Edmund Gosse kallade henne »the greatest woman critic of her age». De svenska författarinnorna under 1800-talet hade huvudsakligen varit romanförfattare. Ellen Key är vår första stora kvinnliga kritiker. Hennes insats var så mycket märkligare som hon var autodidakt. Hon har senare följts av en rad kvinnliga litteraturkritiker med akademisk utbildning. Hennes närmaste efterföljare var den lärda, kvicka och preciosa Klara Johanson, som trots deras olikhet i temperament, åskådning och skrivsätt räknade sig som hennes lärjunge.

Föreläsare och opinionsbildare

1883 fick Ellen Key anställning som föreläsare i kulturhistoriska och litterära ämnen vid det då nya och omdebatterade Stockholms arbetarinstitut. Hon skall ha haft en viss svårighet att övervinna sin blyghet, då hon sökte denna anställning. Hon började i en filial på Kungsholmen med endast omkring 15 åhörare. Snart blev hon så uppskattad som föreläsare, att stora salen i arbetarinstitutet ej kunde rymma alla som ville höra henne. Hon talade lågmält men samtidigt så tydligt att hennes ord nådde fram till alla. Rösten hade en varm klangfärg. Uttalet karakteriserades av en lätt småländsk skorrning. Sedan hon en gång glömt sitt manuskript och funnit att hon var oberoende av det, talade hon alltid fritt. Mest kom hennes talarbegåvning till sin rätt i hennes inlägg i den då pågående idédebatten. Ellen Key kom att höra till våra främsta talare. Hon kunde skapa hänförelse men visade också stor skärpa som polemiker. Större uppmärksamhet i vidare kretsar väckte hon först 1889 med föredragen Några tankar om huru reaktioner uppstå och Om yttrande- och tryckfrihet, vari hon förde det fria ordets talan med anledning av att bl. a. Axel Danielsson och Hjalmar Branting dömts för hädelse och universitetsmyndig-

heterna ingripit mot studentföreningen Verdandis styrelse på grund av en sedlighetsdiskussion. Dessa sedermera tryckta föredrag var principiella utredningar och vidrörde ej de aktuella anledningarna till dem.

På yttrande- och tryckfrihetens tillstånd beror »sambällsorganismens hälsa och liv», inskärpte hon. Hon menade, att »varje lyckat försök att hindra yttrande- och tryckfrihet minskar ett folks kultur». Från detta sitt framträdande som tanke- och yttrandefrihetens försvarare var Ellen Key under tre årtionden en av de mest uppmärksammade opinionsbildarna i vårt land.

För Ellen Key var det etiska nära förknippat med det estetiska. Hon var övertygad om att odlingen av skönhetssinnet inte bara berikade tillvaron utan också kunde ha en etisk betydelse. I sin skrift *Folkbildningsarbetet* särskilt med hänsyn till skönhetssinnets odling (1906) skriver hon: »Att huvudvikten här lägges på skönhetssinnets utveckling beror därav, att jag anser, att endast genom denna skall man kunna bereda en varaktig ersättning för rusdryckerna i de avscenden, där dessa egga fantasien och ge färg åt tillvaron, vilket i vårt land för många utgör deras mest frestande makt.»

I sin *Verdandiskrift Skönhet för alla* (1899), som trycktes i 20 000 exemplar, vände hon sig särskilt till kvinnorna med en uppmaning att göra hemmen vackrare och traditionsrikare. Både Erik Wettergren och Gregor Paulsson, pionjärerna inom Svenska slöjdföreningen för »vackrare vardagsvara», har sagt sig ha fått impulser till sin verksamhet av Ellen Key, den förre bl. a. av en på Ellen Keys initiativ anordnad utställning i ett par rum i Stockholms arbetarinstitut, där man ville visa hur även ett anspråkslöst arbetarhem kunde göras vackert med enkla medel.

Kristendom — livstro

Ellen Key var under ungdomen en allvarlig kristen. Ett positivt religiöst intresse fanns i hemmet. Under konfirmationsläsningen i Stockholm påverkades hon av två djupt religiösa kvinnor, som hon beundrade, Karin och Mina Åhlin, i vilkas helpension — början till

Åhlin ska skolan — hon var inackorderad. Hon sökte under de följande åren leva som en kristen, ehuru under oavlåtliga strider med »tankens, personlighetens och skönhetens krav». Läsningen av Ibsen och Kierkegaard skärpte hennes fordran på helhet och sanning i livet. Geijers och Almqvists skrifter påverkade henne liksom Viktor Rydbergs. Under ständiga inre strider, som hon anförtrodde åt sina »tankeböcker», fördes hon så småningom bort från kristendomen. Comtes, Darwins och Spencers läror kom därvid att få stor betydelse för henne. Medan många hos Darwin stöttes bort av läran om kampen för tillvaron, fäste sig Ellen Key framförallt vid de möjligheter till ständig utveckling av människosläktet som hans skrifter ställde i utsikt. Utvecklingstanken blev under lång tid det centrala i hennes tänkande och gav åt detta en prägel av ljus optimism. Den åskådning hon kom fram till var en religiöst färgad evolutionism. Sin tro på en i naturen verkande gudomlig makt kallade hon än panteism, än monism och slutligen livstro. Sin religiösa åskådning framlade hon i andra delen av *Livslinjer* (1905). Som den främste förkunnaren av livstrons religion nämner hon där Goethe.

Det var inte endast det kristna trossystemet hon vände sig mot utan också mot kristendomens krav på självupppoffrande intill självuppgivelse. Hon ansåg sig för egen del ej kunna fylla kristendomens stränga fordringar. Hon var också kritisk mot det samhälle, som kallade sig kristet och som hon menade så litet följde hans bud, att det inte skulle kännas vid Kristus, om han återvände till jorden. Hon ansåg självhävdelse till en viss grad berättigad och till gagn för det hela. Uppgiften var, menade hon, att skapa »ett nytt, högre själstillstånd, som varken är egoism eller altruism». Den innebörd hon gav ordet självhävdelse kommer nära det i modern psykologi använda begreppet självförverkligande. Hur djupt hon emellertid beundrade det kristna idealet framgår bl. a. av vad hon skrivit om Jesus i den fängslande skildringen av passionsspelen i Oberammergau i *Verk och människor* och i den lilla skriften *Seger över världen, en julottebetraktelse* 1916. Hon skriver där: »Denne i världskriget ånyo korsfäste har åter börjat till sig draga människornas hjärtan. De, som längesedan lämnat tron på Kristus Frälsaren, lyssna åter till Jesus förkunnaren. De känna att han givit den för människornas samliv på jorden oumbärliga sanningen». Under världskriget kände hon stark sympati för Nathan Söderbloms förkunnelse av det kristna budskapet. I ett brev till

Söderblom, som hon ville tilltala med »det gammaltestamentliga, sköna ordet 'Gudsman'», skriver hon: »Huru människorna — de kristna ej minst — behöva Jesus av Nazareth's anda just nu — detta är mig ett brinnande klart medvetande.» Att helgonens liv intresserade henne visar en essä om Franciskus av Assisi (i Verk och människor). »När får socialismen sin Franciskus?» frågar hon där. Hur centralt helgelseproblemet var för henne ser man i kapitlet Själens evolution genom levnadskonst i Livslinjer II. På Strand fördjupade hon sig i den heliga Birgittas liv och skrifter — Birgitta hade ju stark anknytning till Alvastrabygden. 1916 höll hon i Vadstena ett föredrag Birgitta som andlig makt. Den karakteristik hon där ger av den medeltida sierskan står på gränsen till identifikation. Olikheten i världsbild förefaller oväsentlig. Ellen Key undviker kristen terminologi, men deras grundåskådning förefaller förvånande lika.

Kvinno- och äktenskapsfrågan

För kvinnofrågan blev Ellen Key tidigt intresserad. Hennes far, som personligen känt Fredrika Bremer, var en ivrig anhängare av kvinnans emancipation. Hon säger, att faderns höga uppskattning av kvinnan gjorde, att hon inte som så många andra kvinnor på den tiden behövde känna besvikelse och missmod över att vara kvinna. Fredrika Bremer kämpade för att kvinnan skulle bli myndigförklarad och få rätt att utöva ett yrke. Ellen Key avgav en radikalare programförklaring i en uppsats Reaktionen mot kvinnofrågan (1886): »Rörelsen skall och bör fortgå, tills den undanröjt varje lagligt hinder för kvinnan att fullt utveckla och bruka sina krafter, och tills kvinnan inom familj, kommun och stat blivit rättsligt likställd med mannen.» Men det centrala i kvinnofrågan ansåg hon vara frigörelsen av det djupast personliga hos kvinnan från »fördomens och lagarnas tryck». Liksom hela sin generation av kvinnliga »indignationsförfattare» riktade hon sin kritik mot försörjningsäktenskapet, ingånget utan kärlek. Likaså angrep hon med skärpa vad hon kallade »tvångsäktenskapet», ett äktenskap, vari någon av parterna söker kvarhålla den andra mot hans eller hennes vilja, sedan den ömsesidiga känslan är död.

Stor förbittring inom emancipationskretsar väckte Ellen Keys skrift Missbrukad kvinnokraft (1896), i vilken hon med polemisk kraft hävdade mannens och kvinnans olikhet och kritiserade emancipationskvinnornas strävan att i alla avseenden efterlikna männen. I stället borde olikheten skärpas. Kvinnorna borde utföra sådana arbeten, som de kunde göra bättre än männen. Hon betonade att kvinnans roll som maka och mor var hennes viktigaste uppgift. Också i kvinnornas insats i samhällsarbetet borde deras kvinnliga egenart komma till sin rätt. Hon talade om samhällsmoderlighet, ett begrepp, som varit levande redan för Fredrika Bremer.

Genom att kritisera vissa överdrifter hos kvinnorörelsen göt hon nytt friskt liv i kvinnornas frigörelsesträvan. I sitt hävdande av kärlekens och moderskapets betydelse erinrade hon om Strindberg, men hon skilde sig från honom genom sitt betonande av den själsliga gemenskapens betydelse för kärleken. Hon fann den unge Strindbergs kvinnodyrkan ej nog själfull och fann »giftaserotiken» låg.

Utförligast framlade hon sina tankar om äktenskapet i Livslinjer I (1903), som i andra upplagan fick titeln Kärleken och äktenskapet. Hennes grundtanke var att ett äktenskap byggt på kärlek är sedligt, vare sig det är lagvigt eller icke, medan ett äktenskap utan kärlek är osedligt. Den verkliga, stora kärleken — såsom hon själv hade upplevt den — är en ödesbestämd känsla som obönhörligt följer sina egna lagar. Kärleken hade för henne en religiös karaktär. »Kärlek är försjunkandet i den ande, där vår egen finner sitt fäste utan att förlora sin frihet; närheten av det hjärta, där oron i vårt eget stillas; det lyssnande, som förnimmer vårt utsagda och utsägliga; klarsynen i det par ögon, som i våra bästa möjligheter redan finna verkligheter; mötet med de händer av vilka vi, döende, ville känna våra egna omslutna.» För dem som rätt älskar blir, säger hon, »vardagen tindrande full av små fröjder som en midsommarråg av blåklint; helgdagen vit av stora glädjeämnen som en pingsträdgård av fruktblom».

I kapitlet Kärlekens evolution visar Ellen Key hur man i litteraturen kan se att en fortgående förädling av den erotiska känslan ägt rum i Europa under de sista århundrandena. Med sin bok ville hon bidra till utvecklingen av en högre äktenskapsuppfattning. »Den ideala formen av ett äktenskap är», skriver hon, »den fullt fria föreningen mellan en man och en kvinna, som genom ömsesidig kärlek vilja lyckliggöra varandra och släktet.» Hon ansåg emellertid att flertalet

människor ännu ej var mogna för en fullkomlig frihet, varför solidaritetskänslan krävde att en laglig form av äktenskap fortfarande fanns. Hon ansåg att en ny äktenskapslag var nödvändig och uppgjorde förslag till en sådan, vilket präglas både av hennes högspända erotiska idealism och av hänsyn till verklighetens konfliktfyllda, ofullkomliga värld.

Ellen Keys bok om kärleken och äktenskapet blev hennes mest omstridda skrift. Man förstod ej strängheten i hennes krav. Hennes skrift vantolkades ofta, och hon själv utsattes för förtal och personlig förföljelse, vilket bidrog till att hon under några år (1903—1909) för det mesta vistades utomlands, huvudsakligen i Italien.

Ellen Key ivrade för att kvinnornas intressen som hustrur och mödrar skulle tillvaratas genom lagstiftning, bl. a. genom skydd av olika slag inom industrien. Också i detta fall stod hon i motsats till många emancipationskvinnor, som ansåg att det var till skada för emancipationsrörelsen, om kvinnorna skulle intaga en särställning. Föreningen för gift kvinnas eganderätt lämnade hon då hon ansåg att den inte var nog demokratisk. Hon var med om att utarbeta Fredrika Bremerförbundets program men blev ej medlem av förbundet, förmodligen till stor besvikelse för Sophie Adlersparre, förbundets initiativtagare, som satt den 35-åriga Ellen Keys namn först bland dem som borde kallas. Ellen Key kom att betrakta föreningar som »idéernas grav». Ehuru ofta kallad som föredragshållare stod hon utanför det politiska föreningsväsendet. Däremot deltog hon under sina stockholmsår livligt i föreningar för kulturell samvaro. Under många år var hon högt uppburden ordförande i Nya Idun.

Tillsammans med Amalia Fahlstedt grundade hon 1892 Tolfterna, en förening utan stadgar eller avgifter med syftet att sammanföra kvinnor från olika yrkesområden och olika samhällsskikt. Medlemmarna var uppdelade i grupper på tolv och tolv, därav namnet. Uppslaget till sammanslutningen hade Ellen Key fått vid samtal med en arbeterska, som efter en föreläsning sagt: »Det är inte er bättre mat och era finare kläder vi mest avundas er, utan det är alla de andliga njutningar, som stå er så mycket lättare till buds än oss.» Vid samkvämen förekom föredrag, uppläsning av dikter, musik och annan underhållning. Man företog också utflykter och besökte museer. Ellen Key lade dock huvudvikten vid det personliga umgänget och tankeutbytet. Många har vittnat om hur Tolfternas sammankomster blev högtidsstunder i en grå vardagstillvaro.

Ellen Key i Stockholms arbetarinstituts kateder

Pastellmålning av Hanna Pauli

Fredsfrågan

Ellen Key 1919

Amatörfoto av Staffan Key-Rasmussen

Fredsfrågan blev mot slutet av Ellen Keys liv den allt annat över-skuggande frågan. Först gjorde diskussionen om unionen med Norge frågan aktuell. I Svensk eller storsvensk patriotism (1899) yrkade hon på full likställighet mellan Norge och Sverige inom unionen eller unionens fredliga upplösning och omdaning till ett försvarsförbund. Under unionskrisen 1905 reste hon hem från Belgien, där hon då befann sig, för att på nära håll kunna följa händelseutvecklingen.

I Belgien kunde man då fira 75-årsjubileum för landets skiljande från Holland efter de båda ländernas korta förening, och Ellen Key såg i deras skilsmässa, med vilken Belgien och Holland nu var »lika tillfreds» och efter vilken de levat »i ostörd grannsamja», en förebild för de skandinaviska unionsländerna. I flera föredrag, samlade i broschyren Några tankar om skandinavismens framtid, talade hon nu åter för en fredlig upplösning av unionen och för en ny skandinavism grundad på samarbete i ekonomiska och kulturella frågor.

I en verdandiskrift Fredsrörelsen och kulturen, i vilken man kan utläsa en viss fruktan för framtiden, uttalade hon en förhoppning, att den internationella arbetarrörelsen skulle bli en avgörande fredsfaktor. Men framför allt hoppades hon att kvinnorna skulle motsätta sig rustningsraseriet. Hon kunde emellertid inte gå så långt som Tolstoj, då han med Jesus som förebild bestred rätten till självförsvar.

I sin broschyr Kriget, freden och framtiden, föredrag, som hållits efter första världskrigets utbrott 1914 och är ett av hennes viktigaste inlägg i fredsdiskussionen, är hon pessimistisk i fråga om den omedelbara verkan av kvinnornas och arbetarnas politiska genombrott. »Även efter att kvinnorna och arbetarna nått politisk makt och ansvar torde århundraden förflyta, innan vårt släktes målmedvetna vilja besegrar världskrigens vanvett genom världsorganisationens förnuft.»

Elin Wägner, Werner Söderhjelm och andra önskade under det första världskriget att Ellen Key på grund av sitt internationella anseende skulle sätta sig i spetsen för en fredsaktion. Själv ansåg hon sig emellertid ej kunna påverka händelseutvecklingen. Men i en rad föredrag, broschyrer och artiklar manade hon såväl de krigförande som de neutrala till besinning. Hon hade härvidlag en själsfrände i Romain Rolland.

I Allsegraren I (1918) redogjorde hon för de svårigheter som kriget medförde för kvinnorna, både de gifta och de ogifta. Hon hade ett omfattande material att bygga på av brev och skrifter som sänts henne från de krigförande länderna. Det tryckta materialet överlämnade hon senare till Linköpings stiftsbibliotek. Gripande skildrar hon mödrarnas lidande under kriget i kapitlet »Mödrarnas bönegång» — rubriken fick hon från Wilamowitz-Moellendorffs översättning av ett drama av Euripides, antikens störste kvinnskildrare och pacifist. I Allsegraren II. Framtidens ungdom (1924), som hon betraktade som sitt andliga testamente, uttalade hon en förhoppning att Eros allsegraren, här i betydelse av människokärleken, en gång verkligen skall övervinna hatet i världen.

Trots allt slogs Ellen Keys optimism och framstegstro inte ner av tidshändelserna. »Vad som nu förtäres,» skriver hon under kriget, »det är allenast en blodig förlåt, som hindrat mänskligheten att intränga i det djupaste av alla mysterier: det att Gud lever fördold i denna tillvaro och att det är vårt släktes religiösa kallelse att dag för dag uppenbara honom.»

Biktmoder

Tidigt vände sig många människor, författare och andra, till Ellen Key för att få råd i personliga konflikter, världsåskådningsfrågor eller litterära angelägenheter. För att få arbetsro under vardagarna började hon i mitten av 1880-talet i sitt hem i Stockholm ha söndagsmottagningar, som blev mycket besökta av de mest olika människor, särskilt av en stor krets litterärt intresserade vänner. De skygga och förbehållsamma vågade blotta sin svaghet och osäkerhet för henne. Hon blev i stor utsträckning biktmoder och själasörjare. Den ömtålige Sigbjörn Obstfelder gav henne öppen hjärtiga rapporter från sina ensamma resor på kontinenten. Då den unge Hjalmar Bergman behövde någon att tala med, skrev han vid ett par tillfällen långa brev till Ellen Key. »Vem skulle jag ha skrivit till om inte till Er?» frågar han. Den orolige Gustaf Hellström vände sig till henne, då han under första världskriget i London ansattes av hemlängtan. Elin Wägner tackade Ellen

Key för det stöd hon hade av henne för sitt författarskap, »för den fröjd det är att ha någon som tror på en». Den unga Agnes von Krusenstjerna vände sig till Ellen Key, då hon stod »mitt i ett trevande mörker» och behövde hjälp. Hon blev för en tid en lärjunge till Ellen Key, men hon skulle som Olof Lagercrantz skriver, »nä ut på ett upprördare hav med vidare horisonter än det Ellen Key befor.» Ossiannilsson har beskrivit Ellen Keys sätt att möta människor: »Det var icke minst detta, som är det stora med Ellen Key, att man alltid glömde hennes ålder, berömdhet och andra meriter. Man blev genast jämnårig kamrat med den över hela världen kända författarinnan och idékampen. Hos henne hade uppfostran och studier, läggning och erfarenhet i samverkan brutit ner nästan alla konventionella skrankor människor emellan, och hon hade samma vänligt kamratliga sätt mot en okänd vardagsmänniska som mot en kollega eller en jämnårig och jämbördig meningsfrände.»

Märkligast är kanske att August Strindberg vände sig till Ellen Key med en gripande vädjan i en av sitt livs svåraste kriser (1891): »Ellen Key, allas vår vän och barmhärtighetssystem, sökte jag en afton förgäves, då jag var i djup själanöd, så djup att jag aldrig trodde jag skulle komma upp igen. Jag kom för att begära tröst, råd, kanske hjälp i en hjärteangelägenhet, för vilken jag vandrat från dörr till dörr sedan början av detta år — ni vet — mina barns. — — — Ellen Key, Ni som älskar alla människor, utsträck Er kärlek ett ögonblick till mina barn — låt mig tala vid Er, men långt och ostört.» Strindberg kunde Ellen Key emellertid inte hjälpa, och detta blev kanske första orsaken till den senare av olika anledningar vållade brytningen. Det elaka nidporträtt han tecknade av henne i Svarta fanor hade hon svårt att glömma.

En förutsättning för Ellen Keys omfattande självvårdande verksamhet var hennes stora människointresse. Arten av detta intresse framgår av ett ställe i Tankebilder: »Med tysta frågor i mina ögon har jag gått bland människorna och — dem ovetande — har jag av dem fått mina fröjder och mina kval. Jag har älskat var glimt av en stor känsla, en stark handling, en djup rättrådighetsglöd, en ädel frihetshåg, en solig arbetsglädje — älskat dem med en intensitet, som hållit mig vakna hela nätter i jubel över en rik själ; som kommit mig att brista i tårar över en skönt själfull blick, ett gammalt ansikte, som hållits ungt av själens eld, ett ungt anlete, som redan präglats av själens höghet!

Och, å den andra, har jag pinats som i eld, när jag sett en ädel typ sjunka, ett ansikte hårdna eller grovna eller slappas. Icke därför att jag haft något med dessa människor att göra, men emedan jag älskar själar med min hela odödliga kärlek.»

Strand — Sista levnadsår

När Ellen Key byggde Strand, som var färdigt 1910, var förutsättningen för att hon skulle trivas, att det nya hemmet liknade barndomshemmet. »Ett långt, lågt vitt hus med högt tak, beläget mellan stora träd och vid en sjö» önskade hon sig. Strand ger både genom byggnadens arkitektur och genom sitt natursköna läge ett intryck som påminner om Sundsholm.

Redan från början var Strand avsett att efter Ellen Keys död användas som semesterhem för kroppsarbetande kvinnor. Ellen Key insåg tidigt, att kroppsarbetets män och kvinnor måste erhålla en årlig vilotid, under vilken de kunde »räta ut sig både andligt och lekamligt». Om Strand skriver hon: »Medan mitt sociala samvete påbjuder mig mycket enkla personliga vanor, har det tillåtit, ja uppmanat mig att i byggnaden tillgodose såväl vad ändamålsenligheten nu och i framtiden fordrar som vad skönhetskänslan bjudit.»

I Ellen Keys donationsbrev kallades Strand ett »Vilohem för arbetande kvinnor», och avsikten var att kroppsarbeterskor skulle beredas vila och rekreation på Strand under sommarmånaderna. Under en månad skulle hemmet upplåtas åt intellektuellt arbetande kvinnor mot självkostnadspris. Numera är Strand semesterhem och underkastat samma bestämmelser som andra sådana hem, dvs. att frigästerna måste motsvara bestämmelserna för dessa hem vad inkomster beträffar. De erhåller också fria resor till och från Hästholmens station. Icke endast kroppsarbetande kvinnor utan husmödrar, kontorister och andra »arbetande» kvinnor, även intellektuella, mottagas numera som gäster för en period av en månad. Medlemmar av Föreningen »Tolfterna» har företrädesrätt. Sålunda bereds semestervila åt cirka 18 personer varje sommar. Hemmet visas också för besökande under tiden maj-oktober.

Inredningen på Strand är i stor utsträckning från Ellen Keys föräldrars, mor- och farföräldrars hem. De flesta konstverken är gåvor av konstnärerna: prins Eugen, Richard Bergh, Karl Nordström, Carl Larsson, Zorn m. fl. Ett porträtt av Ellen Key, målat av Richard Bergh, inköptes för donationsmedel av Strandstiftelsen 1960. På Strand finns Ellen Keys stora boksamling, vars omfattande bestånd av modern skönlitteratur till stor del är dedikationsexemplar från författarna.

Ellen Key hade hoppats att på Strand få tillbringa sina sista levnadsår i lantlig stillhet och avskildhet efter ett liv fyllt av arbete och strider. Men om man undantar vintermånaderna, som kunde vara nog så ödsliga vid den blåsiga Vättern, kom till Strand en ständig ström av ofta prominenta gäster och besökande, som ville träffa den världsberömda Ellen Key och se hennes vackra hem: författare och lärde, ämbetsmän och politiker, turister från in- och utlandet. I stunder av trötthet kunde hon klaga över att hon inte fick den ro som hon längtade efter att fördjupa sig »i minnet, i självrannsakan, i aningen».

Under kriget redigerade Ellen Key sin fars minnen — ett uppdrag, som han hade givit henne. Det var ett slags vilsamt återvändande i fantasien till barndomens och ungdomens lyckliga värld men på samma gång en stor arbetsuppgift.

Ellen Key dog på Strand den 25 april 1926. Hon jordfästes av Nathan Söderblom i Örebro krematorium och fick efter eldbegängelse sitt sista vilorum bredvid föräldrarna på Västerviks kyrkogård.

Eftermälet

Ellen Key var till sin läggning en inåtvänd drömmare. Essäer som »Stillhet» och »Skönhet» i Tankebilder (1898) visar hur hon drogs till meditation och försjunkande i sig själv. Det var hennes starka rättfärdighetskänsla som drev henne att delta i samtidens politiska och sociala reformarbete. Hon kom att tillhöra de stora gestalterna i det demokratiska genombrottet hos oss. Hennes inflytande, som är svårt att mäta, då hon påverkat många människors livssyn utan att de själva vetat om det, sträckte sig långt utanför vårt lands gränser. Hjalmar Söderberg kallade henne redan på 1890-talet »une grande

semeuse», en stor såningskvinna. Ellen Key kallade en gång en av det svenska folkbildningsarbetets förgrundsgestalter, Knut Kjellberg, för »solgivare». Den benämningen passar på henne själv. Hon var en solgivare i det ofta kalla nordiska kulturklimatet. Om den vördnad hon kunde ingiva vittnar Ejnar Nielsens monumentala porträtt i Nationalmuseum och ej minst de ord han textat över bilden: »Havde jeg kunnet give din Aands Renhed.»

Till Ellen Keys 75-årsdag skrev Torgny Segerstedt: »Ingen nu levande svensk har övat ett så vitt räckande inflytande på sin samtid som Ellen Key.» Selma Lagerlöf yttrade vid ett tillfälle om Ellen Key, att ingen i samtiden utfört en större kvinnogärning än hon. Det kanske vackraste som skrivits om Ellen Key är Selma Lagerlöfs minnesord vid hennes död. De har rubriken En okränt drottning:

»Tre drottningar, alla okränta, alla ovalda, men drottningar alla tre, känner svensk kvinnorörelse.

I dess första gryning, i väckelsens och förberedelsens tid, intas tronen av Fredrika Bremer; efter henne, under organisationens och framryckningens år, föres spiran av Sophie Adlersparre.

Då hon nedlägger den, står Ellen Key där, vältalare, författare, hjärtevinnare, folkuppfostrare, reformator, alltomfattande kultur-människa, som obestridd tronarvinge.

Men är det sant vad jag säger? Tronarvinge var hon, men blev hon någonsin drottning? Var hon inte snarare rebellen, hindraren? Blev hon lämnad efter vid väggkanten, medan skarorna, i vilkas spets hon borde ha tågat, drogo fram till seger och utskiftande av byte?

Så kan det tyckas mången, så har det också stundom tyckts mig.

Men nu vid hennes bår frågar jag mig, om inte hennes drottning-plikt var just detta att hålla tillbaka och mana till besinning. Lättare hade det varit att jubla med oss andra över varje nyöppnat arbetsfält än att predika för oss urmodiga lärkor om att kvinnolycka endast står att finna i kärlek och moderskap.

Så kan törhända aldrig Ellen Key synas någon härskarinna för dem, för vilka kvinnorörelsen endast betyder strävan till makt och arbete. Men för dem för vilka ordet kvinnorörelse är liktydigt med mildare seder, ljusare hemliv, gladare barndomsår, barmhärtigare sinnelag, konstnärligare livsföring, friare levnadsväl, för dem skall hon framstå som den lysande, modiga, älskade ledarinnan under vår rörelsens tredje utvecklingsperiod.»

SKRIFTER AV ELLEN KEY:

- Om eganderätt och myndighet för den gifta kvinnan.* H-fors 1888.
Några tankar om huru reaktioner uppstå och Om yttrande- och tryckfrihet. 1889 (2:a uppl. 1909).
Ernst Ahlgren. 1889.
Anne-Charlotte Leffler. 1893. (Minnesteckningen över Sonja Kovalevski är tryckt i Dagny 1891—92 samt som förord till Efterskörd ur S. Kovalevskis papper, 1892.)
Missbrukad kvinnokraft och Naturenliga arbetsområden för kvinnan. 1896.
Kvinnopsykologi och kvinnlig logik. 1896.
Sveriges modernaste diktare Carl Jonas Ludvig Almquist. 1897. (Först tryckt i Ord och Bild 1894).
Tankebilder, I—II. 1898 (3:e uppl. 1922).
Fredstanken. (Småskrifter utg. av Sveriges kvinnliga fredsförening). 1899.
Människor (1. Robert Browning och Elisabeth Barret Browning. 2. Från Goethes värld). 1899 (4:e uppl. 1927).
Svensk eller storsvensk patriotism. 1899.
Barnets århundrade I—II. 1900 (3:e uppl. 1927).
I Finland och Ryssland. 1900.
Livslinjer I. 1903 (3:e uppl. 1923 har titeln *Kärleken och äktenskapet*).
Livslinjer II. 1905 (2:a uppl. 1924—25 har titeln *Människan och Gud*).
Livslinjer III. 1906 (2:a uppl. 1925 har titeln *Lyckan och skönheten*).
Folkbildningsarbetet. Särskilt med hänsyn till skönhetssinnets odling. 1906 (2:a uppl. 1915).
Några tankar om skandinavismens framtid. 1906.
Tankar. (Utdrag ur Livslinjer). 1907.
Rabel Varnhagen. 1908 (3:e uppl. 1918).
Kvinnorörelsen. 1909.
Tal till Sveriges ungdom. 1910.
Verk och människor. 1910.
Ungdomens förvilning och kvinnornas ansvar för ungdomen. 1913.
Kriget, freden och framtiden. 1914.
Nöjeskultur. 1914.
En djupare syn på kriget. 1916.
Själarnas neutralitet. 1916.
Minnen av och om Emil Key, I—III. 1915—17.
Allsegraren, 1. Kvinnorna under världskriget, 1918. 2. Framtidens ungdom, 1924.

VERDANDIS SMÅSKRIFTER:

- Från människosläktets barndom.* 1888. Nr 10, kr. 0:50.
Moralens utveckling. 1891. Nr 35, kr. 1:—.
Individualism och socialism. 1895. Nr 55, kr. 1:—.
Bildning. 1897. Nr 67, kr 0:50.
Skönhet för alla. 1899. Nr 77, kr. 0:75.

Freds rörelsen och kulturen. 1908. Nr 162, kr. 0:50.

Två föregångskvinnor i kriget mot kriget. (Florence Nightingale, Berta von Suttner). 1918. Nr 217, kr. 0:75.

Kvinnornas del i moralens utveckling. I. Återblick. II. Framtidsblick. 1920. Nr 231—232, kr. 0:75.

SKRIFTER OM ELLEN KEY:

Louise (Nyström-) Hamilton: Ellen Key, en livsbild. 1904 (2:a uppl. 1917).

John Landquist: Ellen Key. 1909 (serien Svenskar).

En bok om Ellen Key. (Till 70-årsdagen. Bidrag av in- och utländska författare). 1919.

Marika Stjernstedt: Ellen Key. Föredrag på Birgittadagen 1919. 1919.

Hans Larsson: Under världskrisen. (Essäer, varibland Ellen Keys livsåskådning. På sjuttioårsdagen). 1920.

Ann Margret Holmgren: Ellen Key människovännen. 1924. (Verdandis småskrifter nr 279, kr. 1:—).

Alice Trolle: Personliga minnen av Ellen Key. 1927.

Harald Schiller: Diktare och idealister. (Essäer, varibland Tre kvinnor: Emilie Högquist—Jenny Lind—Ellen Key). 1928.

Harald Schiller: Från Sundsholm till Casa Collina. (Personskildringar, varibland Tre skeden i ett liv: I. Det Keyska hemmet. II. Den religiösa krisen. III. Det lider mot kväll). 1932, kr. 7:50.

Lydia Wahlström: Glada givare. (Essäer, varibland Minnen kring Ellen Key). 1929.

Emilia Fogelklou: Den allra vanligaste människan (Essäer, bl. a. om Ellen Key), 1931.

Mia Leche-Löfgren: Ellen Key, hennes liv och verk. 1930. (Innehåller även en av bibliotekarien Maria Larsen upprättad bibliografi över Ellen Keys skrifter, artiklar och recensioner.) Kr. 6:50.

Tolfterna. Samkväm för kvinnor från olika yrkesområden. Tolfternas samkväm 1892—1932. Utkom 1932. (Rekvireras hos fru Alfrida Dahlberg, Floragatan 13, Sthlm. Pris 1 kr., som tillfaller Tolfternas verksamhet.)

Axel Forsström: Om Ellen Key. 1949. Kr. 8:50.

Axel Forsström: Ellen Key och Goethe (i En Goethebok till Algot Werin 1958).

Axel Forsström: Ellen Key och Fredrika Bremer (i Svensk litteraturtidskrift 1960).

Ellen Michelsen: Brev från Ellen Key 1907—1925. 1952. Kr. 8:75.

Ulf Wittrock: Ellen Keys väg från kristendom till livstro. 1953.

En stor mängd uppsatser och artiklar om Ellen Key ha under årens lopp publicerats i Idun, Ord och Bild, Bonniers Litterära Magasin och andra tidskrifter.

De skrifter, för vilka pris ej utsatts, är utgångna på förlagen men kan förekomma i den antikvariska bokhandeln.

Sigrid Fridmans staty av Ellen Key vid Borgarskolan, Stockholm